

Datakvinnor eller datorkvinnor

Fråga:

Jag skulle vilja ha hjälp med ett ”stort” problem. För en tid sedan startade jag en e-postlista för dataintresserade kvinnor. Jag döpte denna till **datakvinnor**. Utan att tänka speciellt mycket på språket måste jag säga. Nu har i alla fall diskussionen kommit upp; kan listan heta så, **datakvinnor** och måste det bli **datorkvinnor**? Datorkvinnor låter mycket tråkigare tycker jag, men samtidigt ska det vara rätt tycker vi kvinnor om vi ska bli tagna på allvar. Denna diskussion har vi haft på listan ett par dagar nu och eftersom jag tycker att vi ska ägna oss åt datorer och inte åt svenska språket lovade jag att höra med er. Är datakvinnor något vi kan fortsätta med utan att ni eller någon annan för den delen, tycker att vi är mindre beivrade i svenska än, förhoppningsvis, i datorer.

Svar:

Jag tycker att ni kan fortsätta att kalla er **datakvinnor**. I din fråga framgår det inte exakt vad inom datavärlden ni sysselsätter er med, men jag förutsätter att det är allmänna datafrågor. Du skriver att e-postlistan är tänkt för dataintresserade kvinnor.

Det råder viss osäkerhet bland svenskar när vi ska använda **data** respektive **dator**. Det hänger förmodligen ihop med att datamaskin var det första ord som användes (1957), och senare fick kortformen **data**. **Dator** kom i bruk 1969 och betecknade samma företeelse som datamaskin, dvs. maskin för behandling av **data**. Samtidigt levde den äldre, och ursprungliga betydelsen av **data** kvar, d.v.s. uppgifter.

Bruket vacklar, men vad jag kan se finns det en betydelseskillnad mellan användningen av **data**- respektive **dator**- i sammansättningar. Här verkar den ursprungliga betydelse av **data** (uppgifter) vara den springande punkten. **Data** är ett mer allmänt begrepp och syftar på en mängd företeelser som handlar om själva databehandlingen (mjukvaran). **Dator** avser framför allt själva maskinen (hårdvaran).

Jag har undersökt bruket i språkdata-basen Press 97 i Göteborgskonkordanserna, för att utröna om allt detta stämmer. Jag hittade fler exempel på **data**- i sammansättningar (varav tre var **datakvinnor**!) än på **dator**- (varav en på datorman!). Jag gick igenom dem och fann att så gott som alla sammansättningar med **dator**- hade med själva maskinen att göra. Sammansättningarna med **data**- var i mer allmänna i sin betydelse och avsåg i alla fall inte bara själva maskinen.

Undersökande del med sammanfattning:

Jag började min undersökning genom att kontrollera om jag i diverse ordböcker kunde hitta någon betydelseskillnad mellan data och dator. Jag hade en stark misstanke att ordböckernas ålder skulle bli avgörande för resultatet och jag hade rätt.

I Våra ord från 1960 (med vissa tillägg och ändringar i den andra utgåvan 1970) hittade jag den ursprungliga betydelsen för **data**, nämligen ´uppgifter (tids-, sak-´. Sammansättningarna **databehandling** och **datamaskin** tas upp och även året för det senare ordets skapelse (1957) samt dess betydelse ´maskin för behandling av data´. **Dator** har betydelsen ´datamaskin´ och

vi får veta att ordet hastigt kom i bruk 1969. Här har alltså orden en klar betydelseskilnad – dator betecknar enbart maskinen medan data enbart betecknar uppgifterna.

I Svenska Akademiens ordlista från 1986 får **data** betydelsen 'uppgifter'; 'fakta'; 'material för maskinell eller manuell databehandling'. Vi får också veta att i sammansättningar är **dator-** det vanligaste. **Dator** har enbart betydelsen 'maskin för automatisk databehandling' och anges vara synonym med datamaskin. Även här framgår alltså en klar betydelseskilnad mellan orden, men det blir tydligare att användningen av orden går i varandra i och med att **dator-** anges vara den vanligaste sammansättningen. En snabb kontroll i den rykande färska SAOL 12, som ju kom ut i år, visar att samma uppgifter kvarstår i den nya upplagan.

Först i Norstedts stora svenska ordbok från 1986 (samma år som SAOL 11) är det tydligt att en betydelseförskjutning av betydelsen av **data** har skett. **Data** har fått två uppslagsord med varsin från varandra helt skild betydelse, vilket innebär att orden betraktas som homonymer. **Data** anges först betyda 'uppgifter' och därefter anges betydelsen **1.** 'system som fortlöpande på elektronisk väg lagrar (vissa) uppgifter och bearbetar dem på beordrat sätt med hjälp av program (vard. ; övergripande beteckning i allmänspr.; jfr **databehandling**, **datamaskin**, **dataregister**): "databranschen; dataoperatör; datateknik; dataåldern; vi har det på ~ så det måste vara riktigt; de tänker lägga upp undersökningen på ~; arbeta med ~; uppgifterna ligger på ~; enligt ~n har ni ännu inte betalat avgiften; alla svar körs på ~; ~ är framtiden!" särsk. med biton av (alltför) stor skala, precision el. kontroll: "sedan myndigheten övergick till ~ tar det minst ett år att få rättelse; uppgifterna som finns på ~ säger inte hela sanningen; skall ~n ta över?" ofta äv. om själva maskinen el. anläggningen: "~n är sönder idag, så vi kan inte få något gjort" **2.** koll. (mängd av) noggranna uppgifter (vard.; mindre brukl.; jfr **1. data**): "hur löser Ert företag problemet med att bearbeta och vidarebefordra den inkommande ~n?" **Dator** får enbart betydelsen 'datamaskin' med tillägget 'betraktad som (viss) modell el. (viss) vara'.

Hur kommer det då att **data** plötsligt har fått en ny betydelse? En förklaring kan vara att datamaskin fått kortformen **data**. I denna slags ordbildning förkortar man ord genom att t. ex. stryka efterledet, som i det här fallet. Kortformen **data** har sedan använts parallellt med det senare skapade ordet **dator**. Datamaskin är ju belagt sedan 1957 medan **dator** först kommer i bruk 1969. Fortfarande kan man dock se en betydelseskilnad mellan **data** och **dator** genom att det fortfarande är uppgifter som lagras och behandlas när det är fråga om **data**. Det anges ju också att i vardagligt språk är det en övergripande beteckning. **Dator** är fortfarande synonym med datamaskin men har fått mer avgränsad (bi)betydelse genom tillägget om modell och vara. En annan förklaring till den nya betydelsen hos **data** kan ha att göra med pluraländelsen. **Data** är ju redan plural (av datum) och om **data** används som kortform för datamaskin uppstår problem om man vill tala om **data** i plural. Problemet uppstår knappt när **data** används i sin övergripande betydelse – då får ordet närmast betraktas som ett ämnesbetecknande substantiv som inte kan numerusböjas. **Dator** är singularis med –er som pluraländelse och ställer inte till några problem vad gäller numerusböjning. Därför blir det naturligt att företrädesvis använda ordet för att beteckna själva maskinen, vilken man förstås ofta får anledning att tala om i plural.

National Encyklopediens ordbok sprider ytterligare ljus över frågan. Den ger samma betydelser och exempel som Norstedts stora svenska ordbok med några undantag. Vi får veta att **data** är kortord för datamaskin. Det får alltså anses vara belägg för min tidigare hypotes. Jag räknade antalet sammansättningar med **data-** och **dator-** och kom fram till att **data-** var många fler. Detta kan vara ett tecken på att **data** har en mer allmän betydelse. Däremot är det helt klart ett tecken på att **dator-** inte alls längre är den allra vanligaste i sammansättningar, vilket angavs i Svenska Akademiens ordlista. Vi får också veta att **dator** är en svensk

ordbildning till **data** med ändelsen –or som betecknar den eller det som utför en handling. En imponerande kreativ ordskapelse med lätt härledda morfem!

Allt tyder alltså på att en hel del har hänt med **data** och **dator** sedan de infördes i svenska språket. Dator har fått en mer begränsad innebörd medan data däremot har fått en mer allmän betydelse. Nu återstår att se om detta stämmer med verkligheten.

För att utröna om jag var inne på rätt spår gjorde jag en snabb undersökning av några bekanta i databranschen. De var alla överens om att **data** är en mer övergripande term än dator. **Dator** avser bara själva maskinen (hårdvaran) medan **data** avser vidare begrepp kring själva informationen man får via datorn. Det finns t.ex. en uppenbar skillnad mellan **data-** och **dator-** i sammansättningar som datatekniker och datortekniker.

Jag undersökte även bruket i Språkdatas konkordans Press 97. Jag hittade 372 exempel på **data-** i sammansättningar (varav tre var datakvinna/-n!) och 226 på **dator-** (varav en på datorman!!). Jag gick igenom dem allihop och fann att så gott som alla sammansättningar med **dator-** hade med själva maskinen att göra. En del undantag fanns förstås, som t.ex. datoråldern och datorfreaks. Där hade man kanske kunnat vänta sig **data-** som förled. Sammansättningarna med **data-** är mer allmänna i sin betydelse och avser i alla fall inte bara själva maskinen. Med detta anser jag det belagt att mina hypoteser om betydelseglidningen för både **data** och **dator** är ett faktum. Att det inte alltid stämmer får förklaras med att orden ibland används i sina gamla betydelser samt att många människor har svårt att hålla isär begreppen. Förmodligen begås fler ”misstag” av människor som inte är så bevandrade i datorer än de som är det, men de senare kan uppenbarligen också vackla (som frågeställaren själv).

För skojs skull passade jag på att göra en jämförelse i pressmaterial från 1965, 1976 och 1998 också. I P65 fanns 25 exempel på **data** och 31 **data-** i sammansättningar. **Dator** fanns inte alls (men ordet var ju inte uppfunnet än, så det var inte så konstigt). I P76 fanns 20 exempel på **data** och 59 **data-** i sammansättningar. **Dator** fanns det 5 exempel på samt 25 **dator-** i sammansättningar. Dessa uppgifter visar att **data** både som självständigt substantiv och led i sammansättning dominerade starkt i början. Den rykande färska P98 (som ju inte är slutförd eftersom året inte är slut än) hade redan nu 262 exempel på **data** och 328 (!) **data-** i sammansättningar. Jag tittade på dem alla och kunde konstatera att de var allmänna i sin betydelse. Det fanns 290 exempel på **dator** samt 204 **dator-** i sammansättningar. De flesta av dem avsåg själva maskinen (t.ex. datorhyra), men i många fall var det svårt att veta vad som avsågs (t.ex. datorkompetens, datorföretag). Några fall där man kunde ha förväntat sig **data-** i stället för **dator-** fanns också, t.ex. datornörd, datorlärare och datorfreak. Betydelseskilnaden är dock klar.

Källor:

Våra ord (Norstedts förlag, 1969)

Norstedts stora svenska ordbok (Norstedts förlag, 1986)

Svenska Akademiens ordlista (Norstedts förlag, 1973 och 1986)

National Encyclopediens Ordbok

Språkdata i Göteborg (<http://svenska.gu.se/lbsv.html>.)

enkät bland vänner som arbetar i databranschen